

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОЇ УЯВИ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація

У статті розкрито особливості дослідження творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку. Описано психодіагностичний інструментарій та результати проведеної психологічної діагностики, участь у якій прийняли педагоги, психолог, батьки обдарованих дошкільників та самі діти.

Ключові слова: обдарованість, творча уява, індивідуальний лонгітюд.

Аннотация

В статье раскрыты особенности исследования творческого воображения детей старшего дошкольного возраста. Описано психодиагностический инструментарий и результаты проведенной психологической диагностики, участие в которой приняли педагоги, психолог, родители одаренных дошкольников и сами дети.

Ключевые слова: одаренность, творческое воображение, индивидуальный лонгитюд.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Психологічна діагностика дитячої обдарованості була і залишається однією з найскладніших проблем у психології. Питання про відбір обдарованих дітей тільки на перший погляд має суто прикладний характер. Насправді, це питання не можна вирішити за допомогою навіть найповніших і найдетальніших каталогів діагностичних методик, оскільки в міру вивчення цього явища все зрозумілішим стає його складність і багатогранність. Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Особливості творчої уяви – один з мало вивчених аспектів усього комплексу характерних якостей обдарованих дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури дає право говорити про те, що термін „обдаровані діти” є дуже умовним і його все частіше замінюють синонімічними поняттями „діти з пришвидшеним розумовим розвитком” або „діти з випереджальним розвитком”, „інтелектуально обдаровані діти”, „діти з підвищеним рівнем пізнавальної активності”. Тому під час аналізу різних підходів у вивченні дітей дошкільного віку з випереджальним розвитком ми використовуватимемо як термін „обдаровані діти”, так і термін „діти з підвищеним рівнем пізнавальної активності”.

У своєму дослідженні ми спираємося на визначення поняття обдарованість, яке викладене у „Робочій концепції обдарованості” (за ред. Д. Б. Богоявленської та В. Д. Шадрікова): обдарованість – це системна якість психіки, яка визначає можливість досягнення людиною вищих результатів в одному або кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. Таке визначення значною мірою не збігається зі звичним уявленням про обдарованість як високий рівень розвитку розумових здібностей дитини: обдарованість трактується як системна якість, що характеризує психіку дитини

загалом. При цьому саме особистість, її спрямованість, система цінностей ведуть за собою розвиток здібностей і визначають, як буде реалізоване індивідуальне дарування.

Таке визначення поняття обдарованості дало змогу відійти від життєвого уявлення про обдарованість як кількісний ступінь вираженості здібностей і перейти до розуміння **обдарованості як системної якості**.

Дослідниками виявлено, що для обдарованої дитини уява виступає однією з основних характерних якостей. Попри суперечливі думки з проблеми особливостей розвитку творчої уяви в обдарованих дошкільників на основі накопиченого досвіду та знань, були висунуті положення, які є доказовими і на які зважають психологи найрізноманітніших напрямів:

- 10) уява є центральним новоутворенням психічного розвитку старших дошкільників (Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов, В. Т. Кудрявцев, О. Є. Кравцова);
- 11) у дошкільників існує два різних за рівнем способи уявлення (О. М. Дьяченко) – опредметнення (сприймання запропонованої фігури як схеми якого-небудь предмету, який вони лише добудовують у своїй уяві, рухаючись за образом сприймання, лише опредметнюючи цю схему, додаючи їй більшої схожості з предметом) та включення (діти включають фігуру як деталь у найрізноманітніші об'єкти, народжені в їх уяві). Тому в розвитку творчої уяви дошкільників потрібно добирати такі завдання, які б стимулювали ці способи;
- 12) уяву дитини необхідно розвивати з дитинства, а найбільш чутливий, „сензитивний” період для такого розвитку – це дошкільний вік;
- 13) уява збагачує інтереси та особистий досвід обдарованої дитини, через стимулювання емоцій формує усвідомлення етичних норм. Уявляючи ігрові ситуації та реалізуючи їх, дитина формує у себе цілу низку особистісних властивостей, такі як справедливість, сміливість, чесність, почуття гумору.

Мета статті – розкрити особливості творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу методичного інструментарію складала: спостереження, анкета для педагогів „Що я знаю про обдарованих дітей та особливості роботи з ними”, модифікована О. М. Дьяченко методика Е. П. Торренса „Домалюй фігури”, методика О. Є. Кравцової „Де чие місце?” та самостійно розроблені діагностичні завдання.

Завдяки проведеному анкетуванню вихователів „Що я знаю про обдарованих дітей та особливості роботи з ними” вдалося виявити прогалини у знаннях педагогів, краще зрозуміти проблеми сучасних вихователів у роботі з обдарованими дітьми.

Загалом можна констатувати, що вихователі добре орієнтуються в особливостях обдарованих дітей; відзначають, що обдарована дитина є цікавим

співрозмовником (91,6 %); розуміють, що сама собою обдарованість не розвивається, а потребує певних умов, що сприяють її підтримці (62,5 %).

Проте вихователі мають недостатню підготовку щодо стимулювання розвитку особистості обдарованих дошкільників: упевнені, що одразу помітять обдаровану дитину у своїй групі (95,83 %), хоча насправді це тривалий і складний процес; бажають, щоб обдаровані діти виховувалися у спеціалізованих центрах розвитку, а не у суспільних дошкільних закладах (75 %); не впевнені у тому, що зможуть належно виховати обдаровану дитину (91,6 %); не всі педагоги добре орієнтуються у завданнях навчально-виховних програм щодо розвитку обдарованих дітей. Такі результати довели потребу організації роботи з колективом педагогів щодо ознайомлення із сучасними методами та формами роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку.

З метою виявлення дітей, які мають підвищений рівень пізнавальної активності та демонструють інтерес до вивчення знакової системи, ми провели два пробно-діагностичні заняття. Кожне заняття включало сім діагностичних завдань: ознайомлення зі знаком, придумування пісні про знак, оживлення знаку, знаходження знаку серед інших, читання, завдання зі стимулювання власного досвіду та творче завдання на створення уявної ситуації та відображення її у продуктивній діяльності. Усі завдання передбачали незвичні для дітей умови виконання та знаходилися в зоні ближнього розвитку, що дало можливість визначити потенційні можливості дитини. Критеріями оцінювання стали: тривалість інтересу, якість виконання завдання, нестандартність відповідей та оригінальність виконання творчих завдань, легкість виконання та високий рівень самостійності.

З метою дослідження особливостей творчої уяви старших дошкільників проведена методика „Домалюй фігури” (Е. П. Торренс, модифікація О. М. Дьяченко), яка спрямована на дослідження вміння використовувати різні способи створення образів уяви. Рівні розвитку творчої уяви дошкільників визначалися за схемою в залежності від типів вирішення поставленої задачі домалювати запропоновані фігури (табл. 1).

Таблиця 1.

Рівень	Тип	Зміст показників рівня розвитку творчої уяви
1	0	Дитина ще не приймає завдання на побудову образу уяви з використанням заданого елемента. Вона не домальовує заданого елемента, а малює поруч щось своє (вільне фантазування).
	1	Дитина домальовує фігуру на картці так, що виходить зображення певного об'єкта (дерево, будинок, м'ячик тощо), але зображення контурне, схематичне, в якому немає деталей.
2	2	Зображується окремий об'єкт, але з різноманітними деталями.
	3	Дитина може зображувати певний об'єкт. Але вже включає його до якого-небудь уявного сюжету.
3	4	Кілька об'єктів зображується за уявним сюжетом.
	5	Фігура включається як один з другорядних елементів втілюваного дитиною образу уяви. При такому типі вирішення має прояв свобода використання запропонованих елементів для побудови образу уяви.

Проведена методика „Де чие місце?” (О. Є. Кравцова) визначає, наскільки дитина зуміє проявити свою уяву в жорстко заданій наочній ситуації (поставити фігурки на незвичні місця): піти від конкретності і реальності, змодельовати в думці всю ситуацію цілком (побачити ціле раніше частин) і перенести функції з одного об'єкта на інший (табл. 2).

Таблиця 2.

Рівень	Зміст показників рівня розвитку творчої уяви
1	Діти зазнають значних труднощів, виконуючи завдання. Вони, як правило, поміщують фігурки на їх „законні” місця. Пояснення шаблонні та стереотипні.
2	Діти легко поставлять кружечки з персонажами на „чужі” місця, проте пояснення викликатиме в них труднощі. Розповіді дошкільників з цим рівнем розвитку уяви часто мають під собою реальний ґрунт, принаймні малюки намагаються це довести.
3	Діти без зусиль помістять кружечки на „чужі” місця і пояснюватимуть свої кроки. Для них характерний такий етап, коли вони обдумують запропоноване дорослим завдання. Деякі навмисне відводять очі від картинки, задумливо дивляться на стелю, встають, щоб краще побачити зображення, примружуються і т. д. Особливістю в поясненнях дітей з високим рівнем розвитку творчої уяви є те, що вони пов'язують у своїй розповіді деякі епізоди, предмети і частини картинки в єдиний цілісний сюжет. Інша особливість в тому, що їм легше даються пояснення тоді, коли вони ставляють предмети самі, ніж коли їх просять розповісти про предмети, які помістив хтось інший.

Оцінювання результатів дослідження відбувалося відповідно до визначених критеріїв.

У ході дослідження прояву ознак обдарованості у дітей старших груп дошкільних закладів (100 осіб) було встановлено, що 68 % старших дошкільників мають низькі показники ознак обдарованості і 32 % – високі показники ознак обдарованості.

У процесі констатувального експерименту було виявлено особливості творчої уяви в обдарованих дошкільників:

- рівень розвитку творчої уяви в обдарованих дітей старшого дошкільного віку має середні показники (переважно перший, другий та третій типи);
- дітей з нульовим і п'ятим типом не відзначено;
- середній рівень сформованості творчої уяви у хлопчиків – 2,09, а у дівчаток – 1,9 при максимальному показнику 3,0;
- діти використовують тільки спосіб „опредметнення” у побудові нового образу (сприймають запропоновану фігуру як схему якого-небудь предмета, який вони лише добудовують у своїй уяві, рухаючись за образом сприймання, лише опредметнюючи цю схему, додаючи їй більшої схожості з предметом);
- частіше бачуть ціле раніше частин.

Достовірність відмінностей між рівнями розвитку творчої уяви груп з різними рівнями прояву ознак обдарованості (незалежні вибірки) підтверджується критерієм Стюдента. Отримане емпіричне значення t (5.1) перебуває в зоні значущості. Отже, виявлені відмінності між

експериментальною і контрольною групами значно більші ніж на 0,1 % рівні, або, інакше кажучи, рівень творчої уяви у групі обдарованих дітей вищий, ніж у групі звичайних дітей старшого дошкільного віку.

Завдяки порівняльному аналізу результатів дослідження творчої уяви дітей з низькими та високими показниками ознак обдарованості (табл. 3) можна зробити такі висновки:

- 7) обдаровані діти демонструють вищі показники розвитку творчої уяви;
- 8) в обдарованих дошкільників немає найнижчих показників (перший тип), на відміну від дітей з низьким рівнем прояву ознак обдарованості (6 %);
- 9) у обдарованих хлопчиків рівень розвитку творчої уяви вищий, ніж у обдарованих дівчаток.

Таблиця 3.

Порівняльний аналіз результатів дослідження творчої уяви дітей з низькими та високими показниками ознак обдарованості

Стать	Кількість обстежуваних дітей	Рівні сформованості творчої уяви		
		1	2	3
Хлопчик и	22	18,2 %	81,8 %	0 %
	42	69 %	31 %	0 %
Дівчатка	10	40 %	50 %	10 %
	26	65,4 %	34,6 %	0 %
Всього	32	25 %	71,9 %	3,1 %
	68	67,6 %	32,4 %	0 %

 діти з низькими показниками ознак обдарованості - діти з високими показниками

Спостереження було одним з основних методів вивчення особливостей обдарованої дитини, тому що ознаки обдарованості важливо спостерігати і вивчати у розвитку. Під час спостережень дотримувалися рекомендацій Л. П. Дерев'янка, звертаючи увагу на:

- 4) вид діяльності, найцікавіший дитині;
- 5) особливості поведінки до початку роботи (підвищений інтерес, захоплення, радість) і під час її проведення;

- 6) стабільність, інтенсивність певної діяльності;
- 7) прагнення до самостійності у розв'язанні проблемних ситуацій, у подоланні труднощів і невдач;
- 8) підвищену наполегливість у досягненні результату;
- 9) неординарність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань;
- 10) швидке оволодіння новими прийомами роботи;
- 11) прагнення використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму;
- 12) повернення до розпочатої діяльності після відпочинку.

Обдарованість – це завжди індивідуальність. Тут кожен випадок вимагає індивідуального лонгітуду, тобто монографічного опису та аналізу. Тому на кожну дитину був заведений щоденник досягнень (протоколи індивідуального лонгітуду), де тричі на тиждень зазначали рівень вияву визначених нами показників: інтерес до нового матеріалу, якість засвоєння знакової системи, прояви творчої уяви (способи створення образів уяви), виконання творчих завдань, нестандартність та оригінальність думок.

Висновки і перспективи наукових пошуків. Організація дослідження, спрямованого на виявлення особливостей творчої уяви обдарованих дітей старшого дошкільного віку можлива за умови використання комплексного підходу в поєднанні з індивідуальним лонгітудом. Подальше вивчення проблеми передбачає уточнення методів та розширення психодіагностичного інструментарію.

Список використаних джерел

1. Карабаєва І. І. Комплексний підхід у вивченні обдарованих дітей старшого дошкільного віку / І. І. Карабаєва // Обдарована дитина. – 2008. – № 8. – С. 23–28.
2. Буров О. Ю. Оцінювання обдарованості : проблеми кількісної міри / О. Ю. Буров, В. В. Камишин // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : [збірник наукових праць] / Випуск 2. – К. : Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. – С. 5–9.
3. Обдаровані діти : Діагностика та супровід / [упоряд. Т. Червонна]. – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.

Summary

The article exposed the features of the studying the creative imagination of gifted preschoolers. We describe psychodiagnostic tools and results of psychological diagnosis, which was attended by educators, psychologists, parents of gifted preschoolers and children themselves.

Keywords: talent, imagination, individual longitюд.